

SHOHRUXIYA – TOSHKENT VOHASI DARVOZASI**Karimov Abduqodir Rustamovich**

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Bekobod manzili tarix fani o'qituvchisi

karimovabdiqodir84@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Amir Temur davrida barpo etilgan Shohruxiya shahrining tarixiy-siyosiy va harbiy-strategik ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda Shohruxiyaning Movarounnahrning shimoliy chegarasida, Sirdaryo bo'yida joylashgan chegara shahri sifatidagi o'rnini, uning qurilish sabablari va asosiy vazifalari tahlil qilinadi. Shuningdek, shahar haqidagi yozma manbalar, arxeologik topilmalar hamda Shohruxiyaning Banokat shahri bilan aloqadorligi ko'rib chiqiladi. Maqolada Shohruxiyaning tarixiy vazifasini bajargach, ijtimoiy-iqtisodiy va tabiiy omillar ta'sirida tanazzulga yuz tutish sabablari ham yoritiladi. Tadqiqot natijalari Shohruxiyaning Temuriylar davridagi chegara mudofaa tizimidagi muhim bo'g'inlardan biri bo'lganini ko'rsatadi.

Abstract: This article examines the historical, political, and military-strategic significance of Shohrukhiya, a city established during the reign of Amir Timur. The study analyzes Shohrukhiya's role as a frontier city located on the northern border of Movarounnahr, along the Syr Darya River, as well as the reasons for its construction and its main functions. In addition, the article reviews written historical sources, archaeological findings, and Shohrukhiya's historical connections with Banokat. The paper also discusses the socio-economic and natural factors that contributed to Shohrukhiya's decline after it had fulfilled its historical role. The findings demonstrate that Shohrukhiya was one of the key components of the frontier defense system during the Timurid period.

Kalit soʻzlar: *Shohruxiya, Amir Temur, Temuriylar davri, chegara shahri, Sirdaryo, Movarounnahr, harbiy-strategik ahamiyat, mudofaa tizimi, Shosh vohasi, Banokat, Dashti Qipchoq, oʻrta asr shaharsozligi, arxeologik yodgorlik.*

Keywords: *Shohrukhiya, Amir Timur, Timurid period, frontier city, Syr Darya, Movarounnahr, military-strategic significance, defense system, Shosh oasis, Banokat, Dasht-i Qipchaq, medieval urban planning, archaeological monument*

Shohruxiya shahri xarobalari bugungi kunda Toshkent shahridan 80 km janubi-gʻarbda Toshkent viloyati Oqqoʻrgʻon tumani S.Segizboyev mahalla fuqarolari yigʻini hududida, Sirdaryoning oʻng sohilida, Ohangaron (Iloq) daryosining Sirdaryoga qoʻshilish joyidagi tarixiy karvon yoʻli yoqasida joylashgan.

Yodgorlik dastlab 1876-yilda oʻlkashunoslar D.K.Zatsepin va N.Pandusovlar tomonidan koʻzdan kechirilib qayd qilingan. XIX asrning oxirlarida Turkiston xavaskor arxeologlar toʻgaragi aʼzolari Ye.T.Smirnov va I.A.Belyayevlar qisman qazishma ishlarini amalga oshirishgan. Shohruxiyaga 1923-yili arxeolog olim I.A.Kastanye tashrif buyurib, yodgorlik toʻgʻrisida maʼlumotlar yozib qoldirgan.¹ Yodgorlikda 1934-yilda M.E. Masson ham tadqiqot ishlarini olib borgan. Shahar xarobalari 1966-yilda Toshkent voxasi arxeologik yodgorliklari xaritasiga kirgizilgan.

Dastlabki keng koʻlamli arxeologik qazishma ishlari OʻzR FA Arxeologiya instituti xodimlari tomonidan, Yu. F. Buryakov rahbarligida 1973-1974 yillar olib borilib, 1978-1998 yillarda davom ettirilgan.² Keyingi qazishma ishlari 2002-yilda OʻzR FA Arxeologiya instituti va Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti “Vatan tarixi” kafedrası

¹ Кухна Шаркия шахри//Ташкент вохаси археологияси Т., 2011. Б 34-36

² Буряков.Ю.Ф. Генезис и этапы развития городской культуры Ташкентского оазиса Т., 1982. “Фан” -С. 43-44

bilan hamkorlikda olib borilgan. 2004-2006-yillarda Temuriylar tarixi davlat muzeyi tomonidan qisman qazish ishlari amalga oshirilgan.

Olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra o'z davrida Toshkent voxasining yirik shahar markazlaridan biri bo'lgan bu shaharda hayot mil.avv. III-II asrlardan boshlanib biroz tanaffus bilan XVIII asr boshlarigacha davom etgan. Shuningdek shaharda 3 ta shahriston borligi va uning ilk madaniy qatlamlari Qovunchi 1 va Qovunchi 2 davrlarida shakllanganligi aniqlangan.³

Shahar ilk o'rta asrlarda Banokat nomi bilan faoliyat yuritgan. XIII asrlar boshlarida Banokat shahri mo'g'ullar bosqini natijasida zavolga yuz tutadi. Manbalarda keltirilishicha shahar to'rt kunlik qamaldan so'ng mo'g'ullarning qo'shinari tomonidan vayron qilinadi.⁴

Keyinchalik Amir Temur buyrug'i bilan 1392-yilda shahar qayta tiklanib, suyukli o'g'li sharafiga Shohruxiya nomi bilan faoliyat yurita boshladi. Bu davrda Shohruxiya Amir Temur davlatining muhim ahamiyatga ega bo'lgan yirik shahar markaziga aylanadi. Shahar mamlakatning shimolidagi istehkomi bo'lib, Dashti Qipchoq tomondan keladigan xavflarga qarshi harbiy-strategik tayanch vazifasini bajargan. Shimoliy hududlarga amalga oshiriladigan harbiy yurishlar mana shu yerdan boshlangan.

Hozirgi kunga kelib shaharning dastlabki shakllangan qismini Sirdaryo suvlari yuvib borishi natijasida janubi-g'arbiy burchakda joylashgan ark deyarli nobud bo'lgan. Shahristonning dioganali bo'yicha yarmi yuvib ketilgan. Arxeologik qazishma ishlari asosan shaharning rabod qismida, hunarmandlar mahallasida olib borilgan. Ularda IX – XII, XV asrlarga oid hunarmandchilik ishlab chiqarish inshootlari va temuriylar davri mudofaa devorlari o'rganilgan. Qazishmalar natijasida turli sopol buyumlar (naqshinkor ko'za, kosa, sirlangan lagan va boshqalar), shisha idishlar, qurol-yarog'lar, tanga pullar va

³ N.A.Egamberdiyeva. Arxeologiya. T., 2011. "Fan va texnologiya". B 121

⁴ Буряков Ю.Ф. Историческая топография древних городов Ташкентского оазиса. Т., 1975. - С. 30.

taqinchoqlar topilgan. Ushbu topilmalar Banokat-Shohruxiyada hunarmandchilikning muhim turlari yuksak darajada rivojlanganligidan dalolat beradi.

O'tgan asrning 70-yillarida Yu. F. Buryakov boshchiligida olib borilgan qazishmalar natijasida shaharning shahriston qismida qalinligi 15 m ga teng bo'lgan madaniy qatlam aniqlangan. Shuningdek bu yerdan magistral suv tarmog'i ochilgan. Bu noyob tizimli inshoot yer ostidan 4 m chuqurlikdan o'tgan.⁵ Uning tuzilishi shaharda suv ta'minoti ancha yaxshi yo'lga qo'yilganligiga isbot bo'ldi.

Yillar davomida olib borilgan keng ko'lamli qazishma ishlari natijasida shahar uch tomondan 300 ga dan ortiq maydonni egallagan rabod bilan o'ralganligi ma'lum bo'ldi. Shuningdek rabodning janubiy tomonida 65 ga maydon kuchli muhofaza devorlari bilan o'rab olinganligi, bu devorlar bo'ylab chuqur xandaqlar o'tkazilganligi qayd etilgan. U yerda 26 ta tepalik, minoralar qoldiqlari topilgan. Qazishmalar jarayonida ma'lum bo'ldiki, minoralar ikki qavatli va yarim doira shaklida bo'lib, devor chizig'idan tashqariga chiqadi.

Shohruxiya tarixiy manbalarda Sirdaryo kechuvlarini qo'riqllovchi, ko'chmanchi qabilalarga qarshi mudofaa chizig'ining muhim bo'g'ini sifatida tilga olinadi. Shohruxiya haqida bir nechta muhim manbalar bor: Sharofiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma", Bobur Mirzoning "Boburnoma" asarlari, shuningdek Hofizi Abru va Abdurazzoq Samarqandiyning asarlari bunga misol bo'ladi.

Amir Temurning Xitoyga qilgan yurishi davomida vafot etgandan so'ng uning ruxsiz tanasi bir kun davomida Shohruxiyada saqlangan. Mirzo Ulug'bek davrida ham Shohruxiya mamlakatning sharqidagi eng muhim chegara qal'a hisoblangan. 1502-yil Shayboniylar tomonidan egallangan va ularning Toshkent mulki tarkibiga kiritilgan. Shohruxiyada odatda valiahd

⁵ Буряков Ю.Ф. По древним караваным путям Ташкентского оазиса Т., "Фан", 1978. -С 14

shahzoda noib bo'lgan, chunonchi Suyunchxo'jaxon vafotidan so'ng taxtga o'g'li, Shohruxiya hokimi Keldi Muhammad o'tirgan.

Shohruxiyaning iqtisodiy, harbiy-ma'muriy mavqei XVII asr oxirigacha baland bo'lgan. Lekin XVIII asr birinchi yarmidagi o'zaro ichki kurashlar va jung'orlar xujumi natijasida tanazzulga uchragan.⁶

Shu o'rinda nega Shohruxiyadek muhim shahar o'z ahamiyatini yo'qotdi degan savol tug'iladi? Buning o'ziga xos bir nechta sabablari bor albatta.

Birinchidan, harbiy xavf kamaydi. Dashti Qipchoqdan keladigan yirik tahdidlar susaydi, chegara chizig'i shimolga siljidi.

Ikkinchidan, savdo yo'llari o'zgardi. Ipak yo'lining faol yo'nalishlari boshqa shaharlarga ko'chdi. Shohruxiya endi savdo markazi bo'lmay qo'ydi.

Uchinchidan, tabiiy omillar. Sirdaryoning o'zani o'zgarishi, suv bilan bog'liq muammolar qal'a va shahar infratuzilmasini yemirib bordi.

Xulosa qilib aytganda, ma'lum muddatli to'xtalishlar bilan sal kam yigirma asr davomida faoliyat yuritib, Toshkent voxasining yirik markazlaridan biri bo'lgan Banokat-Shohruxiya shahri nafaqat Toshkent qolaversa, butun Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutgan shaharlardan biri bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Кухна Шаркия шахри//Тошкент вохаси археологияси Т., 2011.
2. Буряков.Ю.Ф. Генезис и этапы развития городской культуры Ташкентского оазиса Т., 1982. "Фан".
3. N.A.Egamberdiyeva. Arxeologiya. T., 2011."Fan va texnologiya".
4. Буряков Ю.Ф. Историческая топография древних городов Ташкентского оазиса. Т., 1975.

⁶ Буряков Ю.Ф. По древним караванным путям Ташкентского оазиса Т., "Фан", 1978. С 1

5. Буряков Ю.Ф. По древним караванным путям Ташкентского оазиса Т., “Фан”, 1978.